

Kapitalizm, Biyoiktidar ve Özne

H. Gökçe Zabunoğlu¹

Makale Türü: Derleme

Geliş Tarihi / Submitted: 12.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 25.07.2021

Yayın Tarihi / Online Publication: 30.11.2021

Özet: Çağdaş kapitalizm ile özgünlük arasındaki ilişkinin herhangi bir incelemesinin, özne meselesini ve modern benliğin oluşum şeklini dikkate alması gerekir. Bunu yapmak için, kapitalizmin biyopolitik bir üretim tarzı olduğunu kabul etmeliyiz. Bu yaklaşım, Foucault tarafından sunulan kavramsal çerçeveyi daha ciddiye alır ve onu kapitalizmin ekonomik süreçleriyle ilişkilendirir. Bu makalede, endüstriyel kapitalizmin rolünü incelemek için kapitalizm ve biyoiktidar arasındaki karmaşık ilişkinin kapsamlı bir yorumu sunulmaktadır. Bunun için Foucault'nun disiplin ve biyoiktidar kategorilerinden ve kapitalizmin ilk aşamalarında hüküm süren liberal yönetimsellik tartışmasından yararlanılmıştır. Makalede, endüstriyel üretimin ve liberal yönetimin egemen olduğu kapitalizmin ilk aşamalarının, bireylerin panoptik gözetimi ve bir yönetim alanı olarak “sosyal”ın ortaya çıkışı tarafından karakterize edildiği ileri sürülmektedir. Kapitalizm özünde biyopolitiktir. Çünkü kapitalizm, bireylerin ve nüfusun uysallığını sağlayan, mevcut iş gücünün niteliğini ve miktarını artıran ve onları ekonomik süreçlere göre ayarlayan disipline ve buna uygun düzenlenmelere dayanmaktadır. Disiplin mekanizmaları ve sosyal yönetim, birbirini birlikte belirleyen homojenleştirme teknolojileri olarak işlev görür. Disiplin mekanizmaları, özneyi belirli bedensel ve ahlaki normlara göre kişiselleştirir ve normalleştirir. Çalışmada endüstriyel kapitalizmin, tüm toplumsal bedenin homojenleşmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, Biyoiktidar, Özne, Endüstri Kapitalizmi, Disiplinci İktidar.

1. Giriş

Kapitalizm ile özgünlük arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde anlamak için özgünlük ve sahtelik düalizminin ötesine geçilmelidir. Bu, kapitalizmin “dış-

sal” yabancılaştırıcı ilişkilerinin aksine, istikrarlı bir “iç” veya “gerçek” öze sahip olma fikrinden vazgeçmek anlamına gelir. Benlik fikrinden kurtulmak, iktidarı yalnızca olumsuz ve baskıcı olarak kabullenmenin yerine, iktidarı kavramsallaştırırken onun üretken yönünü dikkate almayı varsayar.

Öyleyse başlangıçta iktidar, özneliğin ve hakikatin oluşturucusu olarak kabul edilmelidir (Foucault 2014a; Foucault, 2014b). Bunun da ima ettiği gibi, Foucault’nun iktidar, bilgi ve özne hakkındaki iddiaları bu çalışma açısından önem arz etmektedir. Bu öneme karşılık Foucault’nun çalışmalarına ilişkin baskın yorumdan uzak durduğumuzu da vurgulamak isteriz. Sosyal teorisyenlerin çoğu, kapitalizm anlayışında biyoiktidarın önemini göz ardı etmektedir. Örneğin Anthony Giddens modern ulus devletinin ve kapitalist ekonominin işleyişi için, Foucault’nun tanımladığı gibi, gözetleme mekanizmalarının kurumsallaşmasının temel rolünden bahsetse de bu noktada ayrıntıya girmez (Giddens, 1994: 57,58).

Kapitalist ekonomi ile biyoiktidar arasındaki ilişkiye dair teorik anlayış eksikliği, Rabinow (1984: 18) tarafından da vurgulanmaktadır:

“Sermaye birikimiyle sonuçlanan ekonomik değişiklikler arasındaki ilişki ve iktidar birikimiyle sonuçlanan siyasal değişimler belirlenmeyi bekliyor.”

Bu boşluğu kabul etmesine rağmen, Rabinow (1984: 18)

“...disipliner bilgi ve iktidar mekanizmalarının büyümesi ve yayılması hem mantıksal hem de zamansal anlamda kapitalizmin büyümesinden önce geldi. Bu teknolojiler kapitalizmin yükselişine neden olmasa da başarısının ön koşuluydu. Ne var ki kapitalizmin büyümesi Foucault’nun odak noktası değildir. Onun endişesi, özne ve iktidarın yanı sıra onları birbirine bağlayan politik rasyonalitedir.”

sonucuna varır.

Görüşümüze göre, kapitalizmin biyopolitik doğasının hem üretim alanında hem de yeniden üretim alanında ifade edildiğini kabul etmek önem taşımaktadır. Bu, biyopolitik iktidar teknolojilerinin hem üretim sürecinde hem de sosyal alanın geri kalanında tezahür ettiği anlamına gelir. Bu nedenle, kapitalizmin doğası gereği biyopolitik olduğunun, kapitalizm eleştirilerinde dikkate alınması gerektiğinin, buna karşı çoğu kapitalizm eleştirisinin ve modernite teorisinin bu duruma ilgi göstermediği kanısındayız. Bununla birlikte Rabinow, Foucault’nun daha çok üretim alanının dışında işleyen ancak kapitaliz-

mi “nüfusun ekonomik süreçlere uyumu için temel unsur” olarak destekleyen tüm iktidar, söylem ve kurumlarla ilgilendiğini belirtmekte haklıdır (Foucault 2007: 103; Arpacı 2016, 80-97).

Bu şekilde, Foucault’nun çalışmaları bireylerin, halkların ve bir bütün olarak pazarın ve toplumun panoptik gözetim yoluyla kapitalizmi destekleyen iktidar mekanizmalarının, bireyin uysallığını, nüfusun sağlığını ve genel olarak piyasanın düzgün işleyişini sağlayan mekanizmaların bir analizi olarak görülebilir. Bununla birlikte, Foucault’nun çalışmalarında biyoiktidarın üretim alanı içinde de ifade edildiği sonucunu destekleyecek yeterli kanıt vardır, çünkü ücret ilişkisi kendi içinde temelde biyo-politiktir ve üretken öznenin inşasıyla sonuçlanır (Macharey 2015).

Çalışmamızda, endüstriyel kapitalizmin rolünü incelemek için kapitalizm ve biyoiktidar arasındaki karmaşık ilişkinin daha kapsamlı bir yorumunu sunacağız. Bunu yapmak için Foucault’nun disiplin ve biyoiktidar kategorilerinden ve kapitalizmin ilk aşamalarında hüküm süren liberal yönetimsellik tartışmasından yararlanacağız. Endüstriyel üretimin ve liberal yönetimin egemen olduğu kapitalizmin ilk aşamalarının, bireylerin panoptik gözetimi ve bir yönetim alanı olarak “sosyal”ın ortaya çıkışı tarafından karakterize edildiğini iddia edeceğiz. Göreceğimiz gibi, disiplin mekanizmaları ve sosyal yönetim, birbirini birlikte belirleyen homojenleştirme teknolojileri olarak işlev görür. Disiplin mekanizmaları özneyi belirli bedensel ve ahlaki normlara göre kişiselleştirir ve normalleştirir, sabit kimlikler empoze eder ve uyrukları onlara göre hiyerarşilere ayırır. Bu, bireyin sapkınlığının ve çeşitliliğinin bastırılmasıyla sonuçlanır. Özneleri ve nüfusu yöneten bir mantık olarak “sosyal” özneleri, paylaşılan bir normlar kümesine göre normalleştirir ve bu nedenle toplumda homojenleştirici bir güç olarak işlev görür.

Çalışmada Keynesçiliğin egemenliği ve refah devletinin gelişimiyle birlikte doruk noktasına ulaşarak 1960’ların sonuna kadar egemenliğini devam ettiren devletin refah politikalarıyla desteklenen endüstriyel kapitalizmin, tüm toplumsal bedenin homojenleşmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar benzersiz bir benlik fikrini yaratsalar da liberal kapitalist toplumlar aynı anda toplumu homojenleştirici normlara tabi tutarak eşsiz benliği bastırır. Bu nedenle, özgünlük arayışı, endüstriyel kapitalizmin sosyal normlarına karşı gelir. Bu anlamda, özgünlük talebi radikal bir hale gelerek endüstriyel kapitalizmin egemen düzeniyle tezat oluşturur (Berman, 2011: 24-27).

2. Kapitalizm, İktidar ve Uyruk

Kapitalizm temelde bir yandan para ve üretim araçları sahipleri arasındaki çatışma ve birleşme, bir yandan da özgür emek tarafından oluşturulur. Kapitalizmi önceki üretim biçimlerinden ayıran şey olan ücretli emek, kapitalist ekonominin temelidir. Bununla birlikte para ve serbest emeğin birleşmesinin ortaya çıkışı hiçbir şekilde pürüzsüz veya doğal değildir; devletin ve polisin siyasi müdahalesini gerektiren şiddetli bir sürecin ürünüdür (Marx, 2015: 899). Kapital'in ilk cildinde Karl Marx, tek yaşam aracı emeği olan insanların emek gücünü satın alabilecek kadar büyük miktarda paranın belli insanların elinde toplandığı “ilkel birikim” sürecini tartışır ve bu sürecin, nüfusun tembel ve verimsiz kesiminin aksine, nüfusun üretken ve çalışkan bölümünün sonucu olarak açıklanmasını eleştirir. Marx, zamanının burjuva iktisatçılarının aksine, ilk birikim sürecinin ne doğal olduğunu ne de bir grubun diğere karşı ahlaki üstünlüğünün sonucu olduğunu savunur. Aksine Marx, ilk birikimin sömürge zenginliğini sömüren ve çiftçileri topraklarından ve işçileri üretim araçlarından şiddetle koparan şiddetli bir süreç olduğunu öne sürer (Marx, 2015: 873-940). Dolayısıyla, Marx için ilk birikim, hem azınlığın elinde para birikimine hem de işçileri üretim araçlarından mahrum bırakarak özgür emekçinin yaratılmasına yol açan ikili bir süreçtir.

Karl Polanyi, doğal, kendi kendini düzenleyen bir varlık olarak piyasanın liberal görüşünü eleştirme noktasında Marx'ın yanında yer alır. Liberal görüş piyasa ekonomisinin doğduğu tarihsel bağlamı ve iktidar ilişkilerini görmezden gelir. Polanyi, devletin politik müdahalesi olmadan ne piyasanın ortaya çıkmasının ne de hayatta kalmasının mümkün olmayacağını büyük bir netlikle göstermektedir. Polanyi'ye göre, piyasa ekonomisi insanların doğal mübadele eğiliminin sonucu değildir. İzole edilmiş pazarlardan tek, kendi kendini düzenleyen bir pazara geçiş, pazarların doğal büyümesinin bir sonucu da değildir; endüstriyel kapitalist üretimin gereklerine göre toplumu değiştirmeyi amaçlayan politikaların sonucu olarak gerçekleşmiştir (Polanyi, 2010: 110).

Polanyi, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının bütün toplumsal yapılarını yıkmak için iktidar müdahalesinin gerekli olduğunu gösterir. Geleneksel toplumlarda, toprak ve emek ayrı değil, tek bir işlevsel bütünün iki parçası olarak kabul edilir. Bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkması, endüstriyel üretimin tüm unsurlarının piyasaya dâhil edilmesini gerekli kılar. Bu nedenle, emeğin,

toprağın ve paranın kendilerinin meta hâline gelmesi zorunludur (Polanyi, 2010: 116-117). İngiltere örneğinde Polanyi, arazi çevreleme politikaları ve *Speenhamland Sistemi*'nin kaldırılması ile onun yerine 1834 *Yoksullar Yasası*'nın yürürlüğe konulmasını pazarın yaratılmasındaki hayati rolü olan iki iktidar politikası olarak gösterir (Polanyi, 2010).

“Zenginlerin yoksullara karşı devrimi” olarak anılan toprak çevreleme politikaları, köylüleri yüzyıllardır kullandıkları ortak topraklardan mahrum bırakmayı amaçlayan çok şiddetli bir süreçtir. Araziye getirilen kısıtlamalar ve özelleştirme politikaları ile kırsal nüfus, kumaş endüstrisine tedarik sağlamak için koyun otlatma alanına dönüştürülen topraklarından sürüldü (Polanyi, 2010: 123). Kırsal nüfusun ortak topraklardan mahrum bırakılması, aynı zamanda, sanayileşmenin yarattığı artan insan emeği talebini karşılayan bir emekçiler pazarının yaratılmasına da yol açtı. Bununla birlikte, Polanyi'ye göre, sanayileşmenin yarattığı artan gerilimler karşısında, 1795'ten 1834'e kadar işgücü piyasası, yoksul nüfusa temel bir gelir garantisi veren *Speenhamland Sistemi*'nin sosyal politikaları tarafından sınırlandırıldı. Polanyi için *Speenhamland*, toplumu, özellikle de toprağın pazarlanmasının tehdi altındaki köylü nüfusunu korumaya yönelik son bir çabaydı. *Speenhamland*'in ataerkil önlemleri, kapitalizmin onsuz işleyemeyeceği emek piyasasını yaratması için aşılması gereken son engeldi. Böylece, 1834'te *Speenhamland Sistemi*'nin yerini yeni *Yoksullar Yasası* aldı. Bu önlemlerin acımasızlığı devamındaki on yıl içinde, yoksulların hayatta kalmaları için her tür araçtan yoksun bırakılmasıyla belirginleşti. *Speenhamland Sistemi*'nin kaldırılması, bireyin artık toplumda yalnız olduğunu ve topluluktan herhangi bir yardıma güvenemeyeceğini gösterdi. Bu durum emek piyasasının ortaya çıkmasını sağlayarak kapitalist ekonominin başlangıç noktası oldu. Bunun sonucu ise işçi sınıfının doğuşuydu (Polanyi, 2010: 125-135).

Kısa sürede topluluk yapılarının tahrip edilmesinin ve piyasa ekonomisinin kurulmasının, insan türünün ve çevresinin hayatta kalmasını tehdit ettiği ortaya çıkarmıştır. Polanyi'ye göre, bu tehdidin sonunda yok olmayla yüz yüze olan insanı korumak ve piyasayı desteklemek için devlet müdahalesine paralel olarak, toplumu ve bireyleri piyasa ekonomisinden koruyacak başka bir müdahale türü gerekliydi. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında, toplumu piyasadaki “şeytani değirmenlerden” koruma ihtiyacı, refah devletinin ve iş günü, halk sağlığı, barınma vb. düzenlemelerin gerçekleşti-

rilmesine yönelik kamu politikalarının ortaya çıkmasını sağladı (Polanyi, 2010: 191-195).

Foucault'nun biyoiktidar ve yönetimsellik kavramlarına dönüştürdüğü iktidar teorisinin, Marx'ın ve Polanyi'nin görüşlerini tamamladığı ileri sürülmektedir. Foucault da aynı konuyu, modern iktidar biçimlerinin, piyasa ekonomisinin ve kapitalist yapıların ortaya çıkışını, gelişimini ve sürdürülmesine katkısını ele almaktadır. Foucault, nüfusun kapitalist ekonomiye dâhil edilmesinin yalnızca yasanın gücüyle değil, aynı zamanda yaşamı kapitalist sürecin gereklerine uygun olarak düzenleyen üretken bir iktidar biçimi olan biyoiktidar yoluyla elde edildiğine dikkat çekmektedir (2007: 103):

“Bu biyoiktidarın kapitalizmin gelişiminin vazgeçilmez bir ögesi olduğu kuşku götürmez; çünkü kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır.”

Foucault'nun biyoiktidar ve kapitalizm arasındaki ilişkiye dair açık beyanlarına rağmen, bu ilişki yeterince kuramsallaştırılmamıştır. Bu göz ardı etme durumu, Foucault'nun kapitalizm anlayışımıza katkısının göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Son yıllarda Foucault ile Marksizm arasındaki ilişkinin yeniden incelendiği ve Foucault'nun yöntemlerinin kapitalizm anlayışımıza yapabileceği katkıya daha fazla dikkat edildiği görülmektedir. Önemli Marksist düşünürler (Balibar, 1992; Read, 2014; Bidet, 2018), kapitalist ilişkileri anlamak için Foucault'nun iktidar kavramını kullanır. Balibar, Foucault'nun disiplin ve iktidarın mikrofiziği tartışmalarının Marx'ın teorisinde tanımadığı bir boşluğu doldurduğunu iddia eder (1992: 51):

“Disiplin ve ‘mikro-iktidar’ [...] aynı zamanda ekonomik sömürünün bir tarafını ve bir birlik olarak görmeyi mümkün kılan hukuk-politik sınıf egemenliğinin diğer tarafını temsil eder; yani Marx'ın üretim sürecini analizinde ekonomi ile politika, toplum ve Devlet arasında kurduğu ‘kısa devre’ noktasında devreye girer.”

Bidet, Foucault'nun katkısının iktidarın mikrofiziğinin ötesine geçtiğini savunur. Cinselliğin Tarihi'nin ilk cildinde tartışılan biyoiktidarın analitik kategorisi ve 1978 ve 1979 *College de France*'daki derslerinde² işlenen liberal

2. Bu dersler daha sonra kitaplaştırılmıştır. Türkçe çevirileri için bkz. Foucault, 2014c; Foucault, 2015.

ve neoliberal yönetim kavramları, Foucault'nun teorisinin makro düzeyde iktidar anlayışına ve onun kapitalist ekonomiyle bağlantısına yönelik olarak genişlediğini göstermektedir (Esgün, 1999: 27). Yönetimsellik kavramının değeri, iktidarın mikrofiziğini liberal yönetim biçimleriyle ve modern devletin ortaya çıkışıyla birleştiren analitik bir araç olması gerçeğinde yatmaktadır. Yönetim kavramı, başkalarını yönetmeye yönelik teknolojileri ve benliğin teknolojilerini içerir ve bunlar arasında aracılık eder (Lemke, 2016: 3). Foucault'nun çalışması, Aydınlanma düşünürlerinin ve takipçilerinin modern benliğin dışsal sosyal ve doğal dünyadan tamamen farklı bir şey olduğu iddialarına rağmen, aslında modern öznenin sosyal alan ve modern devletle aynı zamanda ortaya çıktığını gösterir. Böylece Foucault, sadece kapitalizmin gelişimini destekleyen iktidar ilişkilerinin bir açıklamasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu iktidar ilişkilerinden kaynaklanan öznelliği de aydınlatır.

Benzer şekilde, Fransız Marksist Pierre Macherey, artı değer üretiminin ve sermayenin değerlendirilmesinin, Foucault'nun sözünü ettiği iktidarın “pozitif mekanizmaları” olmadan imkânsız olacağını belirterek biyoiktidar ve kapitalizmin yükselişinin “ekonomiye birincil amacını sağlayan yaşam güçlerinin kendisinin orijinal bir şekilde kullanılmasına bağlı olduğunu” (Macherey, 2015: 14) söyler. Dahası Macherey, yaşam güçlerinin bu “çalıştırılmasının” yalnızca yeniden üretim alanında değil, aynı zamanda ücretli emeğin ve disiplin mekanizmalarının belirli bir öznelik türünün inşasında birbirini tamamladığı üretim alanında da gerçekleştiğini iddia eder. Macherey, kapitalizmin tarihsel başarısının, üretken bir özne olarak işçinin inşası olduğunu savunur. Macherey'e göre ücretli emek, işçi için de bir ayrımı dayatır. İşçi, emek gücünü belirli bir ücret karşılığında değiştirdiğinde, emek gücünü bütünüyle satmaz. Ücretli emek ilişkisine giren işçi, hâlen bedensel ve zihinsel güçlerine bağlıdır ve kayıtsız şartsız sahip olduğu fiziksel varlığıyla özdeşleşir. Aksi takdirde köle olacaktır. İşçinin bir ücret karşılığında değiş tokuş ettiği şey, kapitalist tarafından, belirlenmiş mekânsal-zamansal koşullar altında, emek gücünün kullanılmasıdır. İşçinin emek gücü, düzenlemeye ve emek gücüne yönelik kontrolünü kaybeden ve ondan ayrılan işçiyi aşan normlara tabidir. Sonuç olarak, işçi ücret sözleşmesinin dayattığı şartları kabul ettiğinde ve emek gücünü kapitaliste bıraktığında, emeği sömürülür ve derhâl üretken bir özneye dönüşür. Dahası işçi, ücretli emek ilişkisine girdiğinde, belirli normlar tarafından yapılandırılan mekânsal-zamansal koşullara tabi hale ge-

lır. Bu noktada Macherey, Marx ve Foucault arasındaki bazı benzerliklerin altını çizer. Her ikisinin de kapitalist üretimin emek gücünün düzenlenmesine ve rasyonalizasyonuna dayandığını gösterir. İşçinin emek gücü, sabit ve ölçülü hareketlerle disipline edilir, şekillendirilir, düzenlenir, rasyonalize ve optimize edilir. Marx'ın Kapital'in dördüncü bölümünde gösterdiği gibi, görelî artı değer (Marx, 2015: 305) -Foucault'nun disiplinci iktidar tartışmasıyla bağlantılı olarak kullandığı pasaj olan "görelî artı değer üretimi"- işçinin uysallığı ve emek gücünün optimizasyonu üretim için temeldir.

3. Liberalizm: Biyo-İktidarın Genel Çerçevesi

Foucault'ya göre modernite, klasik çağda hüküm süren egemen iktidarla tezat oluşturan yaşamı yöneten bir iktidarla karakterize edilir. Egemen iktidar, ölüm kalım meselelerine karar verme ayrıcalığına sahiptir. Bununla birlikte, yaşam üzerindeki egemen iktidar, özne üzerinde yalnızca ölüm tehdidi yoluyla ifade edilir ve uygulanır ya da Foucault'nun ifadesiyle "yaşam ve ölüm' üzerine hak diye söze geçirilen gerçekte öldürme ya da yaşamasına izin verme hakkıydı" (2007: 100) denilebilir. Bu iktidar biçimi, Foucault'nun öne sürdüğü gibi, iktidarın esas olarak bir tasarruf biçimi olarak ifade edildiği zenginlikten, şeylerden, zamandan, bedenlerden ve aşırı durumlarda öznenin yaşamından mahrum bırakılan bir toplum biçimine karşılık gelir (Lemke, 2013: 55). Bununla birlikte, 17. yüzyıldan sonra egemen iktidarın "yaşam ve ölüm üzerinde" kadim hakkı, yaşamı bastırmak yerine yönetmeyi, optimize etmeyi, düzenlemeyi ve beslemeyi amaçlayan yeni bir iktidar biçimi olan biyoiktidarın gelişmesiyle kısıtlanır.

"Tasarruf hakkı, bu mekanizmaların en önemli biçimi olmaktan çıkıp, boyun eğdirdikleri güçleri kısıktırma, güçlendirme, denetleme, gözetleme, çoğaltma ve düzenleme işlevlerine sahip olan parçalar içinde bir parça halinde; üretmeye ve bu güçleri silmek, eğmek ya da yok etmek yerine güçlendirmeye ve düzenlemeye yönelik bir iktidara dönüşür." (Foucault 2007: 100)

Foucault'ya göre, bu "yaşamı yöneten gücün" iki temel biçimi olan disiplin veya "insan vücudunun anatomopolitikası" ve düzenleyici denetim veya "nüfusun biyopolitikası" birbirine bağlıdır ve birbirlerini belirler (Foucault, 2007: 102-13). 1978 ve 1979'da College de France'daki konferanslarda Foucault, ikincisinden "güvenlik teknolojileri" olarak da söz eder (Foucault,

2015: 12; Lemke, 2013: 56). Biyoiktidarın ilk kutbu, bir makine olarak insan vücuduna odaklanan disiplin mekanizmalarına karşılık gelir. Disiplin veya “anatomopolitika”, bu çokluğu daha sonra disipline edilen bireysel bedenlere dağıtarak, yetenekleri ve güçlerini optimize ederek ve uysallıkları, kullanışlılıkları ve üretkenlikleri artırarak çok sayıda insanı yönetmeyi amaçlar (Lemke, 2013: 56). Biyoiktidarın ikinci kutbu, bireylerin bedenlerine değil, biyolojik bir tür olarak insanlara odaklanır. Biyoiktidarın bu yönü -”nüfusun biyopolitikası”- bir bütün olarak nüfusu hedef alır ve yaşam süreçlerinin genel düzenlemesini hedefler. Bu nedenle biyopolitika, yayılma, doğum, ölüm ve yaşam beklentisi, sağlık seviyesi ve üretim seviyesi gibi biyolojik süreçlere odaklanır (Foucault, 2007: 103).

Egemen iktidardan bireysel bedeni hedef alan disiplin teknolojilerine geçiş, Foucault’nun *Hapishanenin Doğuşu*’ndaki argümanlarının ana temasıdır. Foucault, 17. yüzyılda ceza sisteminin dönüşümünde, yeni bir iktidar paradigmasının ve yeni bir toplum türünün yükselişini görür. Bu süre zarfında ceza, halka açık ve şiddet içeren bir süreç olmaktan çıkar; bireylerin bedenlerini ve ruhlarını normalleştirmek için bir disiplin teknolojisi olarak işlev gören hapishanede gerçekleşmeye başlar. Bireyin bedeni “bir politik alana doğrudan dâhil” olarak “hem üretken bir beden hem de öznel bir beden”e dönüşür (Foucault, 1992: 28). Öznelerin kapatılması yoğun gözetim mekanizmalarıyla desteklenmemiş olsaydı bu mümkün olmazdı. Öznelerin sürekli gözetimine duyulan ihtiyaç, Jeremy Bentham’ı bir hapishane için mimari bir tasarım olan panoptikon fikrini önermeye iten şeydi. Panoptikon, bir bekçinin tüm mahkûmları izlendiklerini hissettirmeden gözlemlemesine izin veren bir yapıdır. Bu etki, çevrede izole edilmiş özel hücrelerde bulunan mahkûmları gözlemleyebilecekleri, merkezinde gardiyanlar bulunan dairesel bir yapı ile elde edilir. Panoptikon sadece mahkûmların görünürlüğünü en üst düzeye çıkarmak için bir mekanizma değildir. Gözetimi, mahkûmların kendileriyle ilişkilerini dönüştüren davranış normlarıyla birleştirir. Sürekli görünürlük ve kuralcı davranış normları olasılığı, kalıcı fiziksel ve davranışsal yeterlilikleri ve kendi kendini sınırlama ve kendi kendini inceleme uygulamalarını dayatan bir mekanizma yaratmak için birlikte işlev görür (Saygılı, 2004: 188-190; Haggerty, 2000: 607).

Ceza sisteminin dönüşümü, Foucault’nun *Hapishanenin Doğuşu*’ndaki argümanlarının sadece başlangıç noktasıdır. Foucault için panoptikon, ha-

pishanenin ötesine uzanan yeni bir iktidar modelini simgeler. Fabrika, okul, kışla, hastane ve tımarhane gibi hapisane ile aynı şekilde işleyen diğer disiplin kurumları aracılığıyla, aynı iktidar tekniklerinin ve stratejilerinin toplum genelinde bir bütün olarak uygulanmaya başladığını öne sürer. Foucault, disiplin teknolojilerinin geniş bir yorumunu kullanır. Modern toplumların örgütlenmesi ve modern öznelliğin oluşumu için disiplinci gücün temel olduğunu öne sürer. Disiplin mekanizmaları yoluyla, “bütün bir toplum türü ortaya çıkar” (Foucault, 1992: 271).

Bununla birlikte Foucault, biyoiktidar ve kapitalizm arasındaki sıkı ilişkiyi kabul etse de ikisi arasındaki bağlantıyı yeterince açıklamakta başarısız olmaktadır. Bu bağlantıyı incelemenin Foucault’nun teorik projesinin temel amacı olmadığı ileri sürülebilirse de bu eksikliğin köklerinin Foucault’nun iktidarın doğası hakkındaki epistemolojik varsayımlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Foucault’ya göre iktidar, toplumsal alana yayılır ve “her yerden”, “sayısız noktadan” gelen bir “güç ilişkileri çokluğu” olarak var olur. Öznenin bu “diyagramatik” anlayışındaki sorun, kendisini üreten maddi nedenlerden kopuk ve kapitalizmin yol açtığı toplumdaki sınıfsal bölünmeden bağımsız olarak kendi başına varmış gibi görünen, idealist, neredeyse metafiziksel bir iktidar anlayışına kaymasıdır (Poulantzas, 2001: 67-69; Subaşı, 2020: 543-564; Jessop, 2008, 294-330). Sonuç olarak Foucault, biyopolitik iktidar teknolojilerinin sınıflara bölünmüş bir toplumda gerçekleştiği gerçeğini ihmal eder. Dolayısıyla, disiplin ve biyopolitika açıkça esas olarak işçi sınıfını hedef almış ve yoksul nüfusun burjuvazinin iktidarına tabi kılınmasını kolaylaştırmış olsa da Foucault’nun hesabına göre biyoiktidar, işçi sınıfını ve burjuvaziyi aynı şekilde etkiliyor olarak kabul edilir.

Bunun aksine, biyoiktidarın kendisini kapitalizmin sınıf yapısından bağımsız olarak ifade etmediğini belirtmeliyiz. Biyoiktidar, feodal toplumun piyasa ekonomisine dönüşmesinin bir sonucu olarak üretim araçlarından mahrum kalan ve kapitalist ekonominin ihtiyaç ve düzenine uyması için disipline edilmesi gereken kitleleri hedef alır. Ek olarak, ücret ilişkisinin özünde biyopolitik olduğuna dikkat edilmelidir. Macherey’in açıkladığı gibi, ücret ilişkisi, işçinin üretim araçlarının sahibinin kendisi için belirlediği koşullara ve normlara tabi kılınmasını içerir (Macharey 2015).

Foucault’nun biyoiktidarın topluma yayıldığı ve tüm toplumsal katmanları etkileyecek şekilde uygulandığı şeklindeki iddiasını sorgulamamakla

birlikte, nüfusun tabii olduğu biyopolitik iktidar teknolojilerinin yoğunluğu ve kalitesinin sınıfa göre farklılık gösterdiğini iddia edebiliriz. Dolayısıyla, Foucault'nun biyoiktidar kavramı, iş bölümü ve kapitalist üretim ilişkileri anlayışı ile birleştirilmelidir. Bu, iktidardaki dönüşümlerin ve Foucault'nun tanımladığı konunun altında yatan ekonomik koşulları ve gelişmeleri takdir etmemize ve biyopolitik iktidar teknolojilerinin işçi sınıfını kapitalist ekonominin ihtiyaçlarının çıkarları doğrultusunda disipline ettiğini ve burjuvazinin egemenliğini güvence altına aldığını kabul etmemize olanak tanır.

Rusche ve Kirchheimer (2017), Orta Çağda -özellikle son dönemlerinde- nüfusun büyük bir kısmının yoksullaşması nedeniyle insanlara para cezası uygulanmasının pek bir anlamı olmadığını, bu nedenle işkence ve özellikle iş gücünün niceliği ve niteliği göz önüne alındığında da bireylerin harcana-bilir olduğu düşünüldüğünden ölüm cezasının tercih edilen ceza yöntemle-rinin başında geldiğini belirtir. Dahası, halka açık bir gösteri olarak ceza, hükümdarın gücünü vurgulamaya ve tebaasının bedenleri üzerindeki sahip-liğini yeniden teyit etmeye hizmet ettiği gibi iktidarın pekiştirilmesi eylemi olarak da sınıfsal bir temele sahiptir (Aşkın, 2019: 46). Kapitalist ekonomi-nin ve sanayileşmenin ortaya çıkışı, yetenekli işçilere olan talebi artırdı. Temel prensibi çalışma özgürlüğü olan bir ekonomi, insan bedenine boyun eğdiren ve hatta onu yok eden iktidar görünümleri tarafından zayıflatıldı. Ortaya çıkan kapitalist ekonomi, böylece, Orta Çağdan kalma ölüm ve iş-kence cezalarının terk edilmesini ima etti ve ceza sisteminin, sistem suçlu-ları kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına göre disipline edecek şekilde yeni-den oluşturulmasına yol açtı. İnsan vücudu başlangıçta atölyeler ve daha sonra hapishaneler aracılığıyla artık anlamsız bir şekilde yok edilmek yeri-ne, uysallığını, kullanışlılığını ve yeteneklerini artırmayı amaçlayan disiplin teknolojilerinin kapsamına alındı. Böylelikle disiplin iktidarı, yükselen bur-juvazinin standartlarından sapan öznelerin kalıcı olarak sürülmeleri veya yıkılmaları yerine rehabilitasyonunu desteklemiş ve sanayi kapitalistinin tale-p ettiği uysal ve üretken öznelerin iş gücünün yaratılmasına yardımcı ol-muştur (Foucault, 1992: 210; Saygılı, 2004: 188).³

3. Kapitalist ekonomik ve politik yapılardaki değişiklikler ile modern psikiyatrik söylem ve uygulamaların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi inceleyen Dörner; İngiltere, Fransa ve Almanya karşılaştırmasının neticesinde Almanya'nın daha önce daha liberal bir psikiyatrikkül-

İngiltere’deki iş evleri, Fransa’daki genel hastaneler ve Almanya’daki yetiştirme ve çalışma evleri gibi kuşatma alanları, eş zamanlı olarak yoksul evleri, hastaneler, hapishaneler ve tımarhaneler olarak işlev görüyordu. Yoksulların, hastaların, delilerin ve suçluların kuşatılması, Foucault’nun çalışmaları boyunca incelediği endüstriyel ekonominin talep ettiği “Büyük Kapatılma”nın öncelikli hedefinin sapkınlar değil etik, disiplin, alışkanlıklar, uyum ve düzenlilikle tanıştırılması, bunların öğretilmesi gereken yoksullar olduğunu göstermiştir (Merquior, 1995: 28). Ne de olsa disiplin mekanizmalarının ortaya çıkışı, kentleşme dönemiyle, sermayenin yoğunlaşmasıyla ve kentlerdeki iş gücüyle aynı zamana denk geldi. Bu bağlantı, Foucault tarafından göz ardı edilmemiştir. Foucault, şehirlerdeki sermaye yoğunlaşmasının “kentleşme aşamasına ve kapitalizmin gelişimine karşılık gelen ekonomik ve toplumsal bir durumla” bağlantılı olan kapatılma pratikleriyle ilişkili belli bir normalleştirme toplumunun doğuşuyla aynı zamana denk geldiğine dikkat çekmiştir (Foucault, 2019: 65).

Kasabalardaki nüfusun artması ve yoğunlaşması, bu nüfusların doğum ve ölüm oranları, sağlık koşulları ve servet üretimi ve dolaşımı gibi yaşam süreçlerinin kontrol ve düzenlenmesi ihtiyacını yarattı (Lemke, 2013: 57). Böylece, on sekizinci yüzyılın ortalarında, disiplin teknolojileri, nüfusun sağlıklı, yeterince büyük ve standartlara uygun olmasını sağlamak amacıyla nüfusun biyopolitik düzenlemesiyle (veya “güvenlik teknolojileri” (Foucault, 2002: 255) ile) piyasa ekonomisinin talepleri yerine getirildi.

Nüfusun biyopolitik düzenlemesi, nüfusun bilimsel gözlem, istatistiksel ölçüm ve analiz ve iktidar politikasının bir nesnesi hâline gelen yaşam koşullarına odaklanır. Disiplin teknolojisinin aksine biyopolitika, bireyi değil, bir bütün olarak nüfusu hedef alır ve gücü disiplin ve kısıtlamadan ziyade düzenleme ve kontrol yoluyla uygular. Güvenlik teknolojisi, tarihte ne zaman orta-

tür geliştirmesine rağmen, modern psikiyatrik yapılara geçişinin İngiltere ve Fransa’da son-
ra gerçekleştiğini belirlemiştir. Dörner’e göre, bu tutarsızlığa Almanya’da sanayileşme ile ilişkili yapısal ve politik değişikliklerin başlamasındaki gecikmeler neden olmuştur.

Dörner’in çalışması, modern psikiyatrik paradigmanın ortaya çıkışının endüstriyel kapitalizmin sınıf yapısı ile doğrudan bağlantılı olduğunu ve modern psikiyatrik tekniklerin ve söylemlerin gelişiminin burjuvazinin hegemonyasını desteklediğini ve çalışan nüfusu kapitalist ekonominin çıkarları doğrultusunda disipline etmeye yardımcı olduğunu göstermektedir. (Dinger 2001:192-193; May 2014).

ya çıktıkları, amaçları ve araçları açısından disiplin mekanizmalarından farklıdır. Ancak bu iki teknoloji, kurumsal olarak konumlandırılma biçimleri açısından da ayırt edilebilir. Disiplin teknolojileri cezaevi, okul ve hastane gibi kapalı kurumlarda ortaya çıkarken, güvenlik teknolojileri devlet tarafından ifade edilmektedir (Lemke, 2013: 58). Biyopolitika veya güvenlik söz konusu olduğunda iktidar, farklı gözetim teknolojileri aracılığıyla ortaya çıkar. Gözetim, hapsetme yoluyla değil; sayma ve istatistikler, demografi ve sayımlarla nüfusun yönetimi yoluyla ifade edilir. Biyopolitik gözetim aynı zamanda uzayın bilimsel haritacılığı, arazi ve araştırma departmanlarının kurulması gibi bölgenin düzenlenmesini de içerir. Güvenlik aygıtı, bedenlerin ve nesnelerin dolaşımını düzenleme mantığı modern şehirlerin şehir planlamasında somutlaştırılır. Orta Çağ döneminin duvarlı şehirlerinin yerini, insanların ve malların serbest dolaşımına izin veren kasabalar aldı. Yollar genişletildi ve aydınlatıldı. Şehir planlamasına örneğin drenaj sistemleri, kasabada hayvanların kesilmesine ilişkin yasaklar ve şehir dışındaki kesimhaneler gibi yeni halk sağlığı önlemleri, eşlik ediyordu (Joyce, 2003: 13-14). Bu politikaların uygulamaya konması, kapitalist üretim ve disiplinci teknolojiler tarafından zaten teşvik edilmiş olan bireyselleşme süreçlerine katkıda bulundu. Nüfusun ve bölgenin liberal iktidar biçimleriyle desteklenen biyopolitik düzenlemesi, disiplinci boyun eğme teknolojilerini tamamladı.⁴

Disiplin ve güvenlik mekanizmalarının bir bütün olarak birlikte işlediği ve aynı yönetsel akılcılık altında işleyen tamamlayıcı iktidar teknolojilerini oluşturduğu gerçeği, Foucault'nun biyoiktidarı daha genel bir çerçeveye göre araştırdığı Biyopolitika'nın Doğuşu derslerinde daha açık hale getirilmiştir. Foucault'ya göre, Orta Çağ'da egemen iktidar, ilahi iradeden ortaya çıkması için alınan doğal bir düzene gönderme yapıyordu. Buna karşılık, erken modernitenin devlet aklı, doğal düzen nosyonundan bir kopuşu işaret ediyordu ve bunun yerine siyasi kurumların ve devletin yapaylığını vurguluyordu.

4. Joyce, bunların nasıl çalıştığını açıklayan çok iyi bir örnek sunar (2013: 73): “Şehrin hijyenine, benliğin bireyselleştirilmesine yönelik süreçler eşlik ediyordu; bunlar, yönetişimden farklı olsalar da çoğu zaman onunla bağlantılıydılar. Hijyen, bedenlerin etrafında ve arasında boşluklar yaratmayı, onları başkalarının temasından ve kokularından korumayı içeriyordu. Ancak bu bireyselleşme, on dokuzuncu yüzyıldaki sivil tuvaletten çok önce öncülük etti. Laboratuvarları on sekizinci yüzyılda, örneğin asker çadırlarında, hastanelerde, hapishanelerde ve tımarhanelerde ve gemilerde kurulmuştur.”

Devlet aklı altında, kendi gücünü maksimize etme temel amacına ulaşmak için devlet, piyasayı katı bir düzenlemeye tabi tutmaktaydı (Foucault, 2015: 7). Liberal iktidar ise ikisinden de farklı işler. Fizyokratlar doğa fikrini, ege-men gücün ilahi olarak buyurulmuş doğal düzeninden kesin olarak farklı bir şekilde yeniden ele alır. Liberaller için doğal düzen, tarihsel süreçlerin, insanoğlunun canlı ve üretken ilişkilerinin sonucudur. Bu anlayış, piyasa ve toplum fikrinin, kendi doğal ve kendi kendini düzenleyen kuralları olan alanlar olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Foucault, bu yeni yarı-doğal gerçekliğe “sivil toplum” olarak atıfta bulunur ve onun *Leviathan*’ında Hobbes tarafından ünlü bir şekilde temsil edilen yapay devlet aklına üstün gelmeye başladığını gösterir (Foucault, 2015: 242 vd). Düzeni ve devletin gücünü desteklemek için insan doğasından yararlanan *Leviathan*’ın yapay aklının aksine, piyasanın doğal, kendi kendini düzenleyen bir varlık olarak ortaya çıkışı, iktidarın mantığını ve hedeflerini değiştirir. Liberal yönetimselliğin temel amacı, devletin gücünün maksimize edilmesinden, piyasanın doğal yasalarının işlemesine izin veren koşulların yaratılmasına kayar ve fayda, iyi yönetimin tek kriteri ve yalnızca müdahalenin gerekçelendirilmesi olur. Bu koşullar altında, piyasanın “doğal yasalarını” anlamayı amaçlayan ekonomi politik, liberal yönetimselliğin temel bilgi biçimi olarak ortaya çıkar. Bu yeni bilgi alanı, iktidarın uygulama şeklini belirlemeye tekabül eder.

Böylece, 18. yüzyılın ortalarından itibaren liberal yönetimsellik, ekonomi politığın ürettiği yeni bilginin ışığında kendisini belirlemeye başlar. Devletin kendisini meşrulaştırmasının tek yolu, topluma yararlı olduğunu göstermektir; bu yüzden iktidar, artık sadece hükümdarın veya devletin gücünün maksimize edilmesini amaçlamaz (Lemke, 2013: 68). Sivil toplumun ortaya çıkışı, iktidarın toplumun doğal kurallarını referans olması ve onlara saygı duyması talebine yol açarak “toplumun doğası düşüncesi, yönetsel pratiğin temelini ve sınırını oluşturur” (Lemke, 2013: 67). Bu yeni realitenin koyduğu sınırlar, liberal devletin önemini veya gücünü azaltmaz. Devletin amacı, kendi gücünü geliştirmekten toplumu korumak ve nüfusun refahını teşvik etmek için değil. Modern devlet, temelde yasama yetkisinden, hedefi nüfus olan bir idari otoriteye dönüşür. Paradoksal olarak bu, siyasi müdahalelerin yasak olduğu anlamına gelmez. Lemke, sosyal gerçeklerin doğasını hesaba katması gereken siyasi müdahalenin “doğal” bir sınırı olmasına rağmen, bunun olumsuz bir sınır olmadığını açıklar. Sosyal gerçeklerin özü, birçok durumda, do-

ğal düzeni yeniden kurmak için siyasi gücün kullanılmasını gerektirir (Lemke, 2013: 69). Dolayısıyla, toplumun doğallığına ilişkin tüm liberal dogmalara rağmen liberal yönetim, toplumu korumak için müdahale eder.

Ders dizisi ayrıca disiplin kavramını yeniden tanıtıyor ve panoptik gözetlemenin genişlemesini ve liberal yönetim için önemini tartışır. Üçüncü derste Foucault şunları önerir (2015: 57):

Denetim, yaptırım ve baskı prosedürleri, ‘bireylerin davranışlarını günü gününe ve en ince ayrıntısına kadar kontrol altında tutan belli başlı disiplin tekniklerinin gerek gelişimleri gerek patlamaları gerekse de toplum içinde yayılmaları açısından tam anlamıyla özgürlükler çağının eseridir’. ‘Ekonomik özgürlük, (...) liberalizm ve disiplin teknikleri birbirine tamamen bağlı olgulardır’.

Foucault, liberal devletin, bırakınız yapsınlar mantığına göre şeylerin kendi yolunda gitmesi için özgürlüğün garantörü, üreticisi ve denetçisi hâline geldiğini öne sürer.

Bir yönetim temelde ne yapmalıdır? Hem davranış hem de üretimdeki doğal mekanizmalar nedeniyle her şeye yol vermelidir. Bu mekanizmalara yol vermeli ve denetimden başlamak üzere başka hiçbir müdahale yapmamalıdır. Başlangıçta gözetim işleviyle sınırlı olan iktidar, yalnızca davranış, mübadele ve ekonomik yaşamın genel mekaniklerine göre bir şeyin olmadığını gördüğünde müdahale etmektedir. Panoptizm, belirli kurumlarla sınırlı bölgesel bir mekanik değildir; Bentham için, panoptizm gerçekten de bir iktidar türünü karakterize eden genel bir politik formüldür (Foucault, 2015: 58).

Lemke, güvenlik ve disiplinin birbiriyle çelişmediği gerçeğinin altını çiziyor; daha ziyade, biyoiktidarın farklı tezahürleri olarak birbirlerini birlikte belirlerler. Bir bireyselleşme süreci olarak disiplin, çokluğun varlığını varsayar. Aynı şekilde, nüfus, bireylerin varlığını önceden varsayar ve bunların birleşiminden ve bir araya gelmesinden oluşur: “birey” ve “kitle”, iki ayrı uç değil, aynı anda bireyin bedensel olarak ve bir tür olarak kontrolünü hedefleyen yeni bir politikteknolojinin iki yüzüdür (Lemke, 2013: 58). Bu iki iktidar teknolojisi, disiplinin getirdiği kısıtlamaların öznenin, pazara veya devlet projelerine katılımını durdurmasını ve piyasanın sağladığı özgürlüğün normal işleyişine zarar vermemesini sağlayarak birbirini tamamlar (Özmkas, 2012: 68). Bu, başlangıçta kapalı alanlardan türetilmiş olmasına rağmen, panoptik gözetlemenin tüm topluma nasıl yayıldığını anlamamıza

yardımcı olur. Büyük Hapsedilme dönemi aynı zamanda çalışmaya istekli ve kapitalist üretimin ürünlerini giderek daha çok arzulayan özneleri gerektiren ulusal liberal kapitalizm dönemidir (Wood, 201: 318; Pastore, 2017).

4. Toplumsalın Doğuşu: Yeni Bir Siyasi Müdahale Alanı

Liberalizm ve endüstriyel kapitalizm, modern öncesi toplumu karakterize eden sosyal bağları yok etti ve toplumun yüzleşmek zorunda olduğu yeni tehlikeler yarattı. Endüstriyel toplumlarda nüfusun artan proleterleşmesinden dolayı, özellikle yoksulluk sorunu büyüdü. Tüm nüfus yoksullaştı ve yoksullaşma uzun süre devam ederek kalıcı hale geldi. En endişe verici gerçek, yoksulluğun nedenlerindeki niteliksel bir değişimdi. Paradoksal olarak, yoksulluk artık iş eksikliğinden değil işten kaynaklanıyordu. Ek olarak, endüstriyel üretim kaza oranlarını görülmemiş seviyelere yükseltti. Yoksulluk ve tarihte ilk kez ortaya çıkan işsizlik olgusu, nüfusun büyük bir bölümünü sefalete mahkûm etti (Gough, 1979: 33). Kısa sürede, fakirliğin, kazaların ve diğer tehlikelerin işlevsel bozukluğunun sonuçları olmadığı, gerçekte liberal sanayi toplumunun doğasından kaynaklı olduğu ortaya çıktı. Bu, “toplumsal soruyu” ortaya çıkardı ve Jacques Donzelot’un “sosyal” dediği tarihsel gerçekliği var etti. “Sosyal”, toplumun tamamının refahı adına siyasi müdahalenin kabul edildiği, nüfusun niteliğini düzenlemeyi ve sağlamayı amaçlayan belirli kurum ve politikalar aracılığıyla gerçekleşen bir alan olarak anlaşılabilir (Curtis, 2002: 88-90). Rose ise, sosyalin; bireylerin sosyal yaşamlarının tüm fenomenlerine değil, belirli sorunların bir arada gruplandırıldığı ve belirli politikalar ve kurumlar aracılığıyla ele alındığı belirli bir sektöre atıfta bulunduğunu açıklar. Sosyal ifadesinin, politik, entelektüel ve ahlaki otoritelerin belirli bir coğrafi bölgede kolektif varlığımızı anlama ve buna göre hareket etme şeklini ifade ettiğini belirtir (Rose, 2004: 101). Sosyal, iktidar müdahalesinin arzu edildiği düşünülen bir alanı tanımlasa da sosyalin kabulü, liberal yönetimden bir sapma olduğunu göstermez. Tersine, Gordon’un haklı olarak öne sürdüğü gibi, “sosyal”, daha önceki liberal iktidar biçimlerinin bir dönüşümünü, liberal yönetimselliğin çözülmesinden ziyade bir uzantısını oluşturmaktadır. Gordon, bu tür bir devlet müdahalesinin devlet aklının restorasyonunu hedeflemediğini açıklar; tek hedefi ve referans noktası toplumdur. Daha önceki liberal yönetim biçimlerinde olduğu gibi, “siyasetin odak sorunu artık sosyalin yönetilebilirliğinden çok devletin gerekçelendirilmesi değil-

dir” (Burchell vd, 1991: 34 vd).

Liberal yönetimin toplumu koruması konusunu büyük bir netlikle açıklayan Ewald çalışmasında (2020), çağdaş refah devletinin ve “sigorta toplumu” dediği şeyin kökeninin bir soyağacını oluşturmaya çalışmıştır. Ewald’ın iddiasına göre, temel politik teknolojisi sigorta olan refah devleti biyoiktidar halini gerçekleştirmiştir. Ewald’a göre, on dokuzuncu yüzyılın sonunda endüstriyel toplumlar kişisel sorumluluk konusuna yaklaşımlarında köklü bir değişim geçirdi. O noktaya kadar, endüstriyel üretimi düzenleyen yasal çerçevede “sorumluluk” ve “hata” kavramları merkezdeydi. Çeşitli sosyal süreçlerin istatistiksel ölçümlerinin yapılar duruma gelmesi, tehlikeleri ve kazaları hesaplanabilir hale getirdi ve bu da risk kavramını doğurdu. İstatistikler, kaza olasılığının arttığını ve bazı belirli tehlikelerin öngörülebilirliğini ortaya koydu. Liberal toplumlarda kazaların düzenliliği ve öngörülebilirliği, riskin sosyal yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu ve bu nedenle bireyin sorumluluk yükünden kurtarılması gerektiğini gösterdi. Hesaplanabilir doğası nedeniyle risk, kolektif hale geldi ve sorumluluk bir bütün olarak topluma yüklendi. Endüstriyel üretimin doğası gereği riskli olduğu ve kazaların bu fitrattan dolayı kaçınılmaz olduğu ortaya çıkınca bireyleri yasal olarak sorumlu tutmanın da hiçbir anlamı bulunmamaktaydı (Ewald, 2020: 8).

Ewald, liberalizmin özünde hukuksal adalet ve etik arasında bir ayırım olduğunu açıklamaktadır. Liberalizm, bireysel özgürlük ve her bir bireyin kendi yazgısı ya da mahvından sorumlu olduğu veya olması gerektiği varsayımı üzerine kurulmuştur (Ewald, 2020: 15). Bu nedenle, liberal dogmanın sahip olduğu gibi, liberal adaletin temel ilkesiyle çelişir olduğundan dolayı -adil, etik ve hatta arzu edilir sayılsın- yoksulların korunması kurumsallaştırılmaz. Liberal adalette bir kimsenin talihi veya talihsizliği bir başkasına devredemeyeceği varsayıldığından, sosyal yardım için yer ayrılmaz (Ewald, 2020: 19). Riskler ve tehlikeler, doğal düzenin bir parçasıdır. Bu nedenle emniyet hafife alınmama ve güvenlik sağlanmalıdır. Emniyet ve güvenliği sağlamak özgür bireyin sahip olduğu bir hak değil onun sorumluluğudur. Bununla birlikte, risklerin ve tehlikelerin sanayileşmenin ve liberalizmin kaçınılmaz doğasının sonuçları olduğu fikri, risklerin yalnızca bir bireysel sorumluluk meselesi olarak ele alınmasından ziyade risklerle sosyal olarak yüzleşilmesi gerektiği fikrine yol açtı. Nitekim sosyal koruma olmadan tek başlarına hareket eden bireyler, kısa süre içinde ortaya çıkan riskler sebebiyle özgürlüklerinin ger-

çek potansiyelini gerçekleştiremediklerinden bu tür risklerin toplum olarak karşılanmasının gerekli olduğu iddia edilmeye başlandı. Bu anlamda, sosyal güvenlik, bireysel özgürlüğü zayıflatmak bir yana, özgür bireyleri kendi kontrolleri dışındaki, özgürlükleri tehdit eden faktörlere karşı koruduğu için aslında onu desteklemektedir (Ewald, 2020: 107).

“Sosyal” mantığı, istikrarlı sabit bir forma sahip değildi, değişti ve gelişti. Rose’a göre, on dokuzuncu yüzyılda, sosyalin yönetimi düzenli ve sistematik değildi. Sosyal politikaların sadece bir kısmı fiilen resmî siyasi aygıtla bağlantılıydı. Başlangıçta, sanayicileri sadece işçilerinin ücretlerini ödemekten değil, aynı zamanda iş sırasında ve sonrasında güvenlik ve refahlarını ve ahlaki gelişimlerini sağlamaktan da sorumlu tutan bir dizi önlem getirildi. Yirminci yüzyılın başlarında, bu tür düzensiz müdahale politikalarının, intiharlar, suç ve anomi gibi çeşitli anti-sosyal davranış fenomenleri tarafından örneklendirilmiş olan ancak daha da önemlisi kötü yaşam ve çalışma koşullarına isyan eden bir işçi sınıfının huzursuzluğundan kaynaklı sosyal bütünlüğün zayıflaması sorununu çözümlenemedi yetersiz ve başarısız olduğu ortaya çıktı. Daha organize bir müdahale biçimi, egemen düzeni ve kapitalist ekonominin temel direkleri olan özel mülkiyeti ve ücretli emeği tehdit etmeden, herkes için toplumsal ilerlemeyi teşvik edecek bir müdahale biçimi gerekiyordu (Rose, 2004: 120). Böylece Batı dünyasında modern sosyal güvenlik biçimleri geliştirildi. Bu gelişme, belirli ekonomik ve politik durumlara bağlı olarak farklı ülkelerde farklı zamanlarda meydana geldi. Örneğin Almanya’da organize sosyal güvenlik biçimleri 1880’e kadar uzanırken, Birleşik Krallık’da benzer yapılar yirminci yüzyılın ilk on yılında ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ancak 1930’dan sonra geliştirildi (Gough, 1979: 33). Fransa’da sosyal hizmet, 1898’de kapsamlı bir sigorta sistemiyle kurumsallaşarak Ewald’ın “sigorta toplumu” dediği şeyi doğurdu.

Sigorta, yalnızca bir kolektif risk yükünü paylaşmakla kalmaz, aynı zamanda yardım ve hayırseverlik gibi önceki sosyal koruma türlerinde bulunmayan bir adalet unsuru da getirir. Bununla birlikte, bu şekilde uygulamaya konulan adalet türü, yargısal adaletten kesin olarak farklıdır. İkinci olarak sigorta, adalet düşüncesinde soyut, evrensel haklara atıfta bulunulurken sigorta adaletinde sosyal olaylara atıfta bulunulduğu, riskler sosyal olarak üretildiği ve tüm toplumu tehdit ettiği için sadece yüklerin toplu olarak paylaşıldığı gerçeğini ifade eder. Sosyal adalet artık doğal liberal düzenin doğal hakkı ile

tanımlanmaz. Yani haklar artık doğal veya ebedi değil, sosyal hâle gelir.

Bu noktada, sosyal yardım politikalarının yoksulları ve çalışan nüfusu hedeflemesine rağmen, esas olarak sermaye birikimini teşvik etmenin ve kapitalist ekonomiyi desteklemenin bir yolu olduğunu belirtmek gerekir. Sosyal yardım, işçi sınıfının sefaletinin tehdit ettiği liberal düzenin ayakta kalmasını sağlamayı amaçlar. *Laissez-faire* korunmalıdır ve bunu yapmanın yolu tüm toplumu korumaktır (Ewald, 2020: 2). Refah devletinin liberal ekonomiden zarar görenleri koruyarak liberal düzenin sürdürülmesine yaptığı bariz katkının yanı sıra, bu desteğin başka bir yönü daha vardır. Çalışma koşullarına ilişkin mevzuat, iş gücünün sağlıklı ve çalışabilir kalmasını sağlar. Bu bağlamda Gough, çalışmada yaygın biçimde refah devletinin kapitalist ekonomiye sınır koyma ve onu insancillaştırma çabası olarak algılanmasına karşı çıkararak refah devletinin kapitalizmin gelişimi için son derece önemli olduğunu ileri sürmektedir (Gough, 1979: 3). Bu, refah devleti düşüncesinin aynı zamanda sosyal tabakalaşmanın en altındaki sınıfları da korumayı amaçlamadığı anlamına gelmez. Gough'a göre refah devleti, eş zamanlı olarak kapitalist birikimi destekleyen ve teşvik eden baskıcı bir sosyal kontrol mekanizması ve toplumu piyasa güçlerinden koruyan ve işçi sınıfının siyasi zaferlerini ifade eden bir koruma mekanizması olarak işlev gördüğünden dolayı temelde çelişkili bir fenomendir (Gough, 1979: 11-15). Gough, devletin çalışma koşulları, sağlık politikaları ve eğitimle ilgili düzenlemeler yoluyla sermaye birikiminin amaçlarına hizmet edebilecek uysal, sağlıklı ve yetkin bir iş gücü sağladığını savunmaktadır. Devlet; işsizlik, sağlık ve emeklilik gibi sosyal yardım mekanizmaları ve iş yerinin düzenlenmesi yoluyla, sanayi toplumunun yarattığı riskleri toplumsallaştırır. Gough, sanayileşmenin ve iş bölümünün, endüstriyel üretimin rutinleştirilmiş doğasını kabul edecek kadar uysal olan daha eğitilmiş bir iş gücü talebine yol açtığını açıklar. Bu nedenle refah devleti, nüfusun eğitiminden de sorumludur. Bu sorumluluk neticesinde nüfusun becerilerini ve bilişsel yeteneklerini geliştirerek ve endüstriyel ekonominin yeni yöntemlerine ve düzenine uyarlayarak kapitalist ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak için modern eğitim sistemi kurulmuştur. Ayrıca, nüfusun hızlı büyümesi ve şehir merkezlerinde yoğunlaşması, kentsel mevzuata ve konut politikalarına da ihtiyaç doğurmuştur (Gough, 1979).

Refah devletinin gelişimine Keynesçi ekonomik politikalar eşlik etti. Keynesçi makroekonomik yönetim kitlesel istihdamı teşvik etti, bu da nüfu-

sun çoğunluğunun Fordist ekonominin kitlesel tüketim projesine katılmak için yeterli satın alma gücüne sahip olması anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda, modern refah devleti eylem alanını genişletti ve iş eğitimi programları ve barınma imkânlarının oluşturulması gibi yeni sosyal hizmet biçimlerini ve bunların yanında yeni vergi politikalarını ve tüketicinin korunması yoluyla özel faaliyeti düzenlemenin yeni yollarını geliştirdi. Ulusal liberal kapitalizm çağında böylece daha olgun bir “sosyal” biçim belirlenmiş oldu

“Sosyal”, ortak bir ulusal kimlik oluşturarak homojenleştirici bir güç işlevi gördü. Castel’e göre, Fransa’da on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru okullar aracılığıyla ve nüfusun çoğunluğuna insana yakışır yaşam için gerekli koşulları sağlamayı amaçlayan sosyal hizmetler gibi sosyal uyumu artırmayı amaçlayan politikalar vasıtasıyla yalnızca bir ortak sosyal kimlik oluşturuldu. Sosyal, vatandaşlara kendilerini belirli bir ulusun üyeleri olarak tanımlamaları için yeterli kaynakları ve sosyal hakları garanti ederek, vatandaşlık ve bir topluma aidiyet duygusunu yerleştirme işlevi gördü. Castel’e göre, sosyal kimlik kavramı, Keynesçi politikaların uygulanması ve refah devletinin gelişmesiyle daha olgun bir forma geldiği ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra zirveye ulaştı. Bu koşullar altında, ulusal kimlik, kimliğin diğer yönlerine egemen oldu.⁵

5. Disiplin ve Sosyal Boyun Eğme

Öznelliğin anayasası kapitalizme ve liberal iktidara içkindir. Gördüğümüz gibi, disiplin mekanizmaları bireysel bedene odaklanırken, güvenlik teknolojileri nüfusu hedef alır. Disiplin mekanizmaları, zorlama ve bireyin panoptik gözetimiyle ifade edilir. Öte yandan, güvenlik mekanizmaları sayma, istatistik, haritalama ve dolaşım ve mekânın düzenlenmesi yoluyla ifade edilir.

Disiplin ve güvenlik mekanizmaları, farklı hedef ve stratejilerle farklı şekillerde normatiflik kurar. Disiplin, standart modeli ve arzu edilen sonu belirleyen bir norm oluşturur. Bu kuralcı normla birlikte, normal ve anormal, izin verilen ve izin verilmeyen, sağlıklı ve hasta arasındaki hiyerarşiler ve ayrımlar gelir. Disiplin böylece içerir ve hariç tutar. Optimal bir model belirler ve

5. “Bir kişinin kimliğinin temeli ulusun çerçevesi içine inşa edildi ve cumhuriyetçi devlet tarafından garanti altına alındı. Bireyin sosyal kimliği artık her şeyden önce ulusal bir kimlikti.” (Castel, 2013: 18).

bireyleri ve bireylerin eylemlerini bu standarda göre ayarlamak için stratejiler uygular. Güvenlik mekanizmaları ise tam tersine tamamen farklı bir şekilde işlemektedir. Disiplin söz konusu olduğunda norm, uygulanmasından önce var olur ve bireylerin buna göre ayarlamaları gereken optimal bir standart olarak işlev görür, güvenlik mekanizmaları deneysel gerçekliğin normu belirlemesine izin verir. Normal kabul edilen şey, farklı olayların ortalaması olarak ortaya çıkar ve önceden var olmaz. Bu nedenle, güvenlik aygıtları yasak olanla olmayan arasında net bir çizgi çekmezler ve belirli bir optimal orta etrafında varyasyonlara izin verirler (Foucault, 2014c: 51-52, 57).

Farklı hedeflerine ve kendilerini gösterdikleri farklı yollara rağmen, disiplin ve güvenlik, boyun eğme teknolojileridir. Ancak birbirleriyle çelişmezler, aslında birlikte çalışırlar ve birbirlerini tamamlarlar (Ewald, 2020: 157). Disiplin gücü aracılığıyla normal; bireylere haricî, normalleştirici bir güç olarak empoze edilir. Panoptizm, bireyleri normalleştirmeyi ve patolojik konuları önceden verilmiş normlara göre yeniden düzenlemeyi amaçlar (Rose, 2004: 234). Harcourt'a göre farklılıkların ortadan kaldırılması disiplin gücünün temel amacıdır. Panoptik gözetim, "her küçük düzensizlik durumuna odaklanarak en küçük olayı bile ortadan kaldırmaya çalışır" (Harcourt, 2015: 93). Güvenlik mekanizmaları, çok sayıda veriden bir ortalama oluşturmak ve çok sayıda heterojen bireyden normu üretmek için istatistikleri ve olasılıkları kullanır. Güvenlik aygıtının mantığına göre, özneye bireyselliği içinde değil, ait olduğu kolektivite aracılığıyla yaklaşılmalıdır. Özne, disiplin tarafından empoze edilen önceden verilmiş normla değil, ortalamanın belirlediği normla karşı karşıyadır.

Ewald'a göre, biyopolitik bir teknoloji ve bir boyun eğme mekanizması olan sigorta teknolojisi, bu tür normalleşmenin endüstriyel uyruğun nasıl etkilediğini gösteren hazır bir örnek sağlar. Ewald'ın açıkladığı gibi, hukusal adalet yerini sigorta adaletine bırakırken, hukukun ahlakı yerini sosyal sorumluluk ahlakına bırakır. Aynı zamanda sigorta, bireylerin ve nüfusların yaşamlarını şekillendirir ve dönüştürür. Uyruk, hukukun soyut normuna göre sadece normalleştirilmemiştir. Daha ziyade, üretilen bireysellik her zaman nüfusun diğer üyelerine gönderme yapar: "Ortalama bir sosyolojik bireyselliktir" (Ewald, 2020: 101).

"Sigortanın gelişimine sosyal ahlakta bir dönüşüm, bir bireyin kendisiyle, geleceğiyle ve toplumla ilişkisinin dönüşümü eşlik eder. [...] Toplum kendi ilkesi

ve sonu, nedeni ve sonucu hâline gelir ve insan, kendisini sosyal bir varlık, yaratılmış ve yaratılmamış, yabancılaştırılmış, sınırlandırılmış, bastırılmış veya “toplum” tarafından kurtarılmış bir varlık olarak tanımak dışında artık başka bir kurtuluş veya kimlik bulamaz” (Ewald, 1991: 209-210).

Ewald’a göre Belçikalı sosyolog Adolph Quételet tarafından ortaya atılan “ortalama insan” figürü, modern bireyin maruz kaldığı normalleştirme türünün en açık temsilidir. Ewald’ın açıkladığı gibi, “ortalama insan” evrensel bir varlık, insan doğasının değişmez ve evrensel ilkelerine sahip bir kişi değildir; Aydınlanma filozofları tarafından bu şekilde teorize edilmiştir. Ortalama insan figürü toplumu, sosyal bilimler tarafından istatistiğin gücüyle yorumlandığı şekliyle temsil eder. Ortalama bir insan, öznelere nasıl normalleştirileceğine rehberlik eden istikrarlı bir öze sahip değildir. Ortalama bir insan, istatistiksel ölçümlerden alınan ideal bir tiptir. Böylelikle özne, dışsal bir ideal aracılığıyla değil, toplumun kendisinde içsel olan bir norm aracılığıyla normalleştirilir. Bu nedenle, sosyalin istatistiksel denetiminin dayattığı normalleştirme, panoptik gözetimden farklıdır. Kitleden türer ve bireyleri bu içsel normatifliğe göre normalleştirir. Önemli olan, bireylerin bu ortalamaya ulaşması değil ona yaklaşmalarıdır. Böylece, ortalama insan kavramı, “sosyal” çağında normatifliğin nasıl dayatıldığını ifade eder. Kaçınılmaz bir farklılık ve heterojenlik unsuruna izin vermesine rağmen, kolektif ve sosyal bir kimlik normunu yeniden üretir ve empoze eder. Ortalama bir insanın ideali, homojenleştirici bir disiplin iktidarı olan toplumsalın bir temsilinden ne fazlası ne de azıdır. Ortalama insan teorisi, mükemmelliğin normallikle uyuşacağı, sosyal etiğin büyük talebinin normlara uyum sağlamak olduğu bir dönemi ilan eder (Ewald, 2020: 81 vd.).

“İdeal artık normdan sapsak, kendini diğerlerinden ayırmak ve diğerlerinden farklılaştırmak değil, daha iyi “sosyalleşmek” olacaktır. [...] Her insan için her zaman diğerleriyle ilgili olan ilişkisi dışında başka bir norm olmadığı ve bu kişinin varoluşunu sosyal varoluşuyla eşitleme biçimi, kitlelerin çağı olarak ortaya çıkan dönemin özelliklerini oluşturur.” (Ewald, 2020: 88)

6. Sonuç

Kapitalizm özünde biyopolitiktir. Çünkü kapitalizm, bireylerin ve nüfusun uysallığını sağlayan, mevcut iş gücünün niteliğini ve miktarını artıran ve onları ekonomik süreçlere göre ayarlayan disipline ve buna uygun dü-

zenlenmelere dayanmaktadır. Disiplin mekanizmaları, işçinin belirli normlara uymak zorunda olduğu üretim sürecinde, aynı zamanda birey başka disiplin kurumlarına tabi olduğunda yeniden üretim alanında da devreye girer. Disiplin mekanizmaları, nüfusun biyopolitik düzenlenmesi (güvenlik) ve sosyalin korunması ile tamamlanmaktadır. Bunlar, belirli bir öznelik türünün oluşumuyla sonuçlanır.

Normatifliği farklı şekillerde işleyip empoze etmelerine rağmen, disiplin ve güvenlik teknolojileri, sapmayı ve çeşitliliği azaltmak için komplo kurar. Ek olarak, ulusal ekonomilerin ihtiyaçları da ulusal anlatıların ve kimliklerin desteklenmesine yol açtı. Tüm bu güçler, endüstriyel öznenin uyması beklenen homojen bir sosyal alan yaratmak için birleşti. Homojenlik ve sosyal normun yeniden üretimi, liberal endüstriyel kapitalizmin temel talepleri hâline geldi. Böylece, kapitalizm birey mefhumunu geliştirirken aynı zamanda sapmayı ve çeşitliliği de bastırdı. Birey, dış dünyadan farklı bir şey olarak sunulsa da kendisini toplumun geri kalanına göre ayarlamak ve sosyal normlara uymak zorundaydı.

Böylece, modernitede ortaya çıkan özgünlük talebi, onu doğuran kapitalist yapılar tarafından bastırıldı. Bu anlamda, Rousseau vb. on sekizinci yüzyıl filozoflarının ifade ettiği gibi, özgünlük talebi, endüstriyel kapitalizmin burjuva kültürüne karşı çıktığı için oldukça radikal bir hâle dönüşmüştür. Ancak endüstriyel üretimden maddi olmayan üretime geçiş, neoliberal yönetimin yükselişi ve postpanoptik gözetim mekanizmalarının gelişimi tamamen farklı bir ortam yaratmaktadır. Bu yeni çağda, özgünlük talebi sadece müesses nizama karşı çıkmamakla kalmaz, aynı zamanda kapitalist düzenin dayanaklarından biri de olmaktadır.

Capitalism, Biopower and Subject

Abstract: Any examination of the relationship between contemporary capitalism and authenticity must take into account the matter of the subject and the way in which the modern self is formed. To do this, we must admit that capitalism is a biopolitical mode of production. This approach takes the conceptual framework presented by Foucault more seriously and relates it to the economic processes of capitalism. This article provides a comprehensive interpretation of the complex relationship between capitalism and biopower to

examine the role of industrial capitalism. For this, Foucault's discipline and biopower categories and the liberal governmentality debate that prevailed in the early stages of capitalism were used. It is argued in the article that the early stages of capitalism, dominated by industrial production and liberal administration, were characterized by the panoptic surveillance of individuals and the emergence of "social" as a sphere of government. Capitalism is essentially biopolitical. Because capitalism is based on the discipline and appropriate regulations that ensure the conformity of individuals and the population, increase the quality and quantity of the existing workforce and adjust them according to economic processes. Disciplinary mechanisms and social management function as homogenization technologies that define each other together. Disciplinary mechanisms personalize and normalize the subject according to certain bodily and moral norms. In the study, it was concluded that industrial capitalism caused the homogenization of the whole social body.

Keywords: Biopolitics, Biopower, Subject, Industrial Capitalism, Disciplinary Power.

Kaynaklar

Arpacı, Murat (2016), "Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus", **Vira Verita** (2016) 3: 80-97.

Aşkın, Ahmet Cevdet (2019), "Bir İktidar Gösterisi Olarak Halka Açık İnfazlar", **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, İleti-ş-im Özel Sayı: 4 - Zaman, Mekan ve Mecra: Gösterinin Gücü, Gücün Gösterisi**, 35-48.

Balibar, Étienne (1992), "Foucault and Marx: The Question of Nominalism", *in* (ed.), Timothy J. Armstrong (1992), **Michel Foucault Philosopher**, New York: Routledge.

Berman, Marshall (2011), **Özgünlüğün Politikası: Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı** (Çeviri: Nursel Yıldız), İstanbul: Sel.

Bidet, Jacques (2018), **Foucault'u Marx'la Okumak** (Çeviri: Zehra Cunilera), İstanbul: Metis.

Burchell, Graham, **Gordon**, Colin and Peter **Miller** (1991), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Chicago: University of Chicago.

Castel, Robert (2013), "Citizenship and Otherness: The Differential Treatment of Ethnic Minorities in France", *in* (ed.) Michalis Lianos (2013), **Dangerous Others, Insecure Societies: Fear and Social Division**, Furnham: Ashgate.

Curtis, Bruce (2002), "Surveying the Social: Techniques, Practices, Power", **History Sociale - Social History**, 35 (69): 83-108.

Dinger, Martin (2001), “The Reception of Michel Foucault’s Ideas on Social Discipline, Mental Asylums, Hospitals and the Medial Profession in German Historiography”, *in* (eds.) Colin Jones, Roy Porter (2001), **Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body**, New York: Routledge.

Esgün, Uğur (1999), “Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk”, **Birikim** (118).

Ewald, François (2020), **The Birth of Solidarity: The History of the French Welfare State**, Durham: Duke University.

Ewald, François (1991), “Insurance and Risk”, *in* (eds.) Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller (1991), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Chicago: University of Chicago.

Foucault, Michel (1992), **Hapishanenin Doğuşu** (Çeviri: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge.

Foucault, Michel (2002), **Toplumunu Savunmak Gerekir** (Çeviri: Şehsuvar Aktaş), İstanbul: Yapı Kredi.

Foucault, Michel (2014a), “Hakikat, İktidar ve Kendilik”, *in* Michel Foucault (2014), **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2** (Çeviri: Işık Ergüder Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı (4ncü Baskı).

Foucault, Michel (2014b) “Özne ve İktidar”, *in* Michel Foucault (2014), **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2** (Çeviri: Işık Ergüder Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı (4ncü Baskı).

Foucault, Michel (2014c), **Güvenlik Toprak Nüfus: Colage de France Dersleri 1977-1978** (Çeviri: Kerem Eksen), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, Michel (2015), **Biyopolitikanın Doğuşu: Collage de France Dersleri 1978-1979** (Çeviri: Alican Tayla), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, Michel (2007), **Cinselliğin Tarihi** (Çeviri: Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı (2nci Baskı).

Foucault, Michel (2019), **Marx’tan Sonra - Söyleşi: Duccio Trombadiro** (Çeviri: Gökhan Aksay), İstanbul: Olvido.

Giddens, Antony (1994), **Modernliğin Sonuçları** (Çeviri: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı.

Gough, Ian (1979), **The Political Economy of the Welfare State**, London: Palgrave Macmillan.

Haggerty, Kevin, Richard Ericson (2000), “The Surveillant Assembly”, **British Journal of Sociology**, 51(4): 605-622.

Harcourt, Bernard E. (2015), **Exposed**, Cambridge: Harvard University.

Jessop, Bob (2008), **Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak** (Çeviri: Ahmet Özcan), Ankara: Epos.

Joyce, Patrick (2003), **The Rule of Freedom: Liberalism and the Modern**

City, London: Verso.

Lemke, Thomas (2013), **Biyopolitika** (Çeviri: Utku Özmakas), İstanbul: İletişim.

Lemke, Thomas (2016), **Foucault, Governmentality and Critique**, New York: Routledge.

Macherey, Pierre (2015), **The Productive Subject**, 31.10.2015, Viewpoint Magazine <https://www.viewpointmag.com/2015/10/31/the-productive-subject/> (30.11.2020)

Marx, Karl (2015), **Kapital: Cilt 1** (Çeviri: Mehmet Selik, Nail Satlıgan), İstanbul: Yordam.

May, Tod (2014), **The Philosophy of Foucault**, New York: Routledge.

Merquior, Jose G. (1995), **Foucault**, Berkeley: University of California.

Özmakas, Utku (2012) “Foucault: İktidardan Biyoiktidara”, **Cogito** (Yaz 2012) 71-72: 53-81.

Pastore, Gerardo (2017), “Carceral Society”, *in* (ed.) Bryan S. Turner, **The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory**, John Wiley & Sons, 2017, DOI: 10.1002/9781118430873.est0583 (02.12.2020)

Polanyi, Karl (2010), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri** (Çeviri: Ayşe Buğra), İstanbul: İletişim (9ncu Baskı).

Poulantzas, Nicos (2001), **State Power Socialism**, Verso.

Rabinow, Paul (1984), **The Foucault Reader**, New York: Pantheon.

Read, Jason (2014), **Sermayenin Mikropolitikası: Şimdiki Zamanın Tarih Öncesi ve Marx** (Çeviren: Ayşe Deniz Temiz), İstanbul: Metis.

Rose, Nikolas (2004), **Power of Freedom**, Cambridge: Cambridge University.

Rusche, George, Otto **Kirchheimer** (2017), **Punishment and Social Structure**, New York: Routledge.

Saygılı, Abdurrahman (2004) “Mikro-İktidarın Bir Fiziği: Hapishane”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 53(2): 177-196.

Subaşı, Erol (2020), “İki İlişkisel İktidar Yaklaşımı: Poulantzas’ın Foucault Eleştirisi”, **Mülkiye**, 44 (3): 543-564.

Wood, David M. (2013), “What is Global Surveillance: Towards a Relational Political Economy of the Global Surveillant Assemblage”, **Geoforum** (October 2013) 49: 317-326.